

ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ

Ζητημάτων ἐκ τῶν περὶ Πανεπιστημιακῆς
παιδείσεως.

—ο—

1. Ὑπάρχει ἀναντίρρητος ἀλήθεια, ὅτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς νέαι ιδέαι, τελειότεραι τῶν ὑπαρχουσῶν, καταλάβωσι τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων, ἀρχεται καὶ ἡ μεταρρύθμισις τῶν κακῶς κειμένων, ἡ δὲ πρόοδος γίνεται ταχύτερον, διότι γενικὴ τις ἐπιθυμία καὶ κοινὴ τοῖς πᾶσιν ἐλπίς στρέφουσι τὰς προσπάθειάς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν.

Ἄν λοιπὸν, πραγματευθέντες περὶ ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως παρ' ἡμῖν, ἐξεργάσασιν ιδέας συμφωνούσας πρὸς τὰ πράγματα, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἐπέρχεται ἰσως καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν.

2. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ζήτημα ὑπάρχει ἄξιον τῆς προσοχῆς πάντων, διότι τὰ μὲν σφάλματα, τὰ ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως γινόμενα, καθίστανται ἀδιόρθωτα, ἡ δὲ τύχη τοῦ ἔθνους εἶναι ἐναποτεβιμένη εἰς τὴν νέαν γενεάν, διὰ τοῦτο κρίνομεν εὐλογον νὰ δώσωμεν διασαφήσεις τινάς, δι' ὧν νὰ κατὰστήσωμεν ἐναργεῖς τὰς προτάσεις ἡμῶν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀσπαζομένους τὰ κακῶς κείμενα, εἴτε ἕνεκα προϋπαρχουσῶν ἔξων, εἴτε ἕνεκα συστηματικῶν ιδεῶν, ἃς οὗτοι εἶδον ἐξηρμοσμένας μὲν παρ' ἡμῖν, ἀποδειχθείσας δὲ στείρας, ὡς εἶπετο, διότι ὅ,τι θάλλει εἰς τὰ βόρεια, μαραίνεται εἰς τὰ μεσημβρινὰ κλίματα.

Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὸ ζήτημα ἐπιδέχεται μεγίστην ἐκτασιν, ἡμεῖς δὲ ἐδείξαμεν μᾶλλον τὴν πρακτικὴν λύσιν αὐτοῦ, ἐπιστήσαντες τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ τῶν οὐσιωδεστέρων ἐλλείψεων, ἃς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅσον τάχος ἡ Κυβέρνησις διὰ τῶν ἐνόντων αὐτῇ μέσων ἐπειδὴ πᾶσα ἄλλη λύσις, μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῶν ὑλικῶν τούτων πόρων ἡμῶν, καλεῖται θεωρητικὴ, ἥτις, καὶ ἐντελεστέρα ἂν ὑποτεβῇ, ἀποβαίνει ὁμως ἀχρηστος διὰ τὸ ἄπορον ἡμῶν. Οὐδεὶς δ' ἄγνοεῖ ὅτι ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ ἐξήρτηται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν χρηματικῶν πόρων, οὓς δύναται τὸ ἔθνος νὰ διαθέσῃ.

3. Ἐρευνῶντες δὲ τὴν ἀλήθειαν ἄνευ προκαταλήψεως, ἀρυόμεθα ὅθεν εὐρίσκομεν αὐτὴν καὶ ὅσπιν εὐρίσκομεν. Ὁ πολίτης δὲν πρέπει νὰ ἡσυχάζῃ τὴν συνειδήσιν αὐτοῦ σοφιστικῶς πως, ἀποδίδων τὰς ἐλλείψεις ποτὲ μὲν εἰς ἄλλους, ποτὲ δὲ εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἣν ὀφείλει μάλιστα νὰ φωτίζῃ ἀείποτε διὰ τοῦ λόγου. « Ὁ πολιτισμὸς ἀσφαλῶς διαδίδεται διὰ τοῦ λόγου, λέγει ὁ Χευρέλος (Chevreul), καὶ δι' ἐσκεμμένων οὐχὶ δὲ ἐμπαιδῶν συνδιαλέξεων. Πᾶν ὅ,τι τείνει ν' ἀποσπάσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς κυριαρχίας τοῦ λογικοῦ δὲν εἶναι διαρκές. Τὸ διαρκὲς ἀνήκει, ὅσα καὶ λέγωσιν, εἰς μόνον τὸ ἀληθές, καὶ ἐπομένως εἰς τὸ δίκαιον, τὸ ὑπὲρ τῶν τῆς κοινωνίας συμφερόντων. »

Καὶ ὡς πολῖται καὶ ὡς καθηγηταὶ ἐξετέλεσαν τοιοῦτό τι ἔργον οἱ ἀξιότιμοι συνάδελφοι ἡμῶν

οἱ Κύριοι Φρεαρίτης καὶ Ραγκαβῆς, ἐκτιθέντες τὴν γνώμην αὐτῶν εἰς τὰ ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συζήτησις τῶν ιδεῶν, γινομένη ἐπὶ σκοπῷ γενικῆς ὠφελείας πρὸς ἔρευναν τῆς ἀληθείας, μάλιστα δὲ ἀπηλλαγμένη οὔσα ἐπιδείξεως, εἶναι ἰσως τὸ ἰσχυρότερον μέσον προόδου, ποιήσομεν λόγον πρῶτον μὲν περὶ τῶν Πανεπιστημιακῶν ζητημάτων, εἶτα δὲ καὶ περὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν κατωτέραν παιδευσιν. Φρονοῦμεν δὲ ὅτι ἄνευ προηγουμένης λογικῆς συζητήσεως ἐκάστου τῶν Πανεπιστημιακῶν ζητημάτων, ἥτις μόνη, μετὰ τὴν ληφθεῖσαν πείραν, δύναται ν' ἀναδείξῃ τί συμφέρει ἡμῖν, διοργανισμὸς Πανεπιστημίου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχῇ. Ὁ σκοπὸς ἡμῶν ἄρα ἐκπληροῦται ἐντελῶς καὶ ὅταν ἡ συζήτησις ἀποδείξῃ παραδεκτέαν ἄλλην γνώμην διαφορὰν τῆς ἡμετέρας.

Α'. ΖΗΤΗΜΑ.

—ο—

4. Ἐν τῷ περὶ ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως πονηματίῳ ἡμῶν, πραγματευόμενοι περὶ διδάκτρων, εἵπομεν (σελ. 57 καὶ 67).

« Πᾶς τακτικὸς φοιτητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ὀφείλει νὰ καταβάλλῃ διδάκτρα, διαρκούσης τῆς σπουδῆς αὐτοῦ.

« Οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τῆς ἀδικίας, μηδὲ ζητούντες προνόμια ἐν ἰσονόμῳ πολιτείᾳ ἰδιοτελείας ἕνεκα, ὀφείλουσι νὰ παραδεχθῶσιν, ὅτι εἶναι δίκαιον νὰ δαπανῶσι ποσότητά τινα χρημάτων ἀνθ' ὧν ὠφελειῶν λαμβάνουσιν οἱ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκόμενοι.

« Πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ ὅτε πλούσιος καὶ ὁ ἐνδεὴς φορολογοῦνται ἐξ ἴσου, συνεισφέρουσι μὲν ἐξίσου καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πανεπιστημίου διατήρησιν, δὲν συμμετέχουσι δὲ καὶ ἰσῆς ὠφελείας, διότι μόνον τὰ τῶν εὐπρωτέρων τέκνα δύναται νὰ διανύσωσι σπουδὰς ὑψηλοτέρας, τὰ δὲ τῶν ἐνδεῶν, πολλὰς μάλιστα στεροῦνται ὅλως καὶ αὐτῆς τῆς στοιχειωδευτάτης προπαιδείας, ἣν ἐπιζητοῦσιν εἰς μάτην.

« Ἐπικαλούμεθα διὰ τοῦτο τῆς προσοχῆς καὶ τῆς συνδρομῆς τῆς Κυβερνήσεως πρὸς ταχεῖαν κατάπαισιν ἀδικίας, δι' ἣν οἱ μὲν εὐποροὶ ὠφελοῦνται, οἱ δ' ἀποροὶ ἀδικοῦνται, τὸ δὲ δημόσιον δαπανᾷ ἀδρόως καὶ εὐχὶ εὐλόγως.

« Ἐκαστος τῶν φοιτητῶν, ἀποτιμώντων διδάκτρα, κοπιᾷ τότε μετὰ ζήλου μείζονος καὶ σπεύσει ἵνα ὠφελθῇ ἔτι μᾶλλον προσκτώμενος, ἀνθ' ὧν κατέβαλε χρημάτων, ὅσον ἐνεσσι πλείονας γνώσεις. »

Ὁ δὲ κύριος Ραγκαβῆς περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος γράφων, ἀποφαίνεται ὡς ἑξῆς (ἰδὲ Πανδ. σελ. 447. τόμος ΣΤ').

« Τὸ καθ' ἡμᾶς φρονοῦμεν ὅτι κατὰ γενικὴν θεωρίαν, ἐπειδὴ ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις εἶναι ἄμεσον τῶν ἐκπαιδευομένων συμφέρον καὶ προπαρασκευάζει αὐτοὺς πορισμὸν ἐν τῷ βίῳ, διὰ ταῦτα αὐτοὶ πρέπει νὰ ὀφίστανται αὐτῆς τὰς δαπάνας. Ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ φοιτητὴς, ὅστις ἐδαπάνησεν ὑπὲρ τῆς σπουδῆς του, ἔχει αὐτῆς προθυμώτερον καὶ προσπαθεῖ νὰ ὠφελθῇ ὅ,τι πλεῖστον καὶ ὅ,τι τάχιστον ἀντὶ τῶν διδάκτρων του. Ἰδίως ὁμως ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐπειδὴ ἡ παιδεία εἶναι τὸ διανοητικὸν μάννα, τὸ τρέπον τὸν ἐλπίζοντα λαὸν ἐν τῇ ἰσορίᾳ του, καὶ ἡ μόνη εὐεργασία, ἣν ἡ πλουσία μήτηρ δύναται νὰ ἀμφιεύσῃ τοῖς λιμώττουσι τέκνοις της, οὐδεὶς αἰθέρος ἂν δίδεται ἡ παιδεία ἄμισθος. »

5. Ἐπὶ τούτων δὲ παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς.

Α'. Ὁ Κύριος Ραγκαβῆς λαλεῖ μὲν ὑπὲρ τῶν διδάκτρων, συμπεραίνει δὲ κατὰ τῶν διδάκτρων, χρίω-

μενος σκληροκαρδία μὲν πρὸς τὰς κατωτέρας καὶ ἀμαθεστέρας τάξεις τῆς κοινωνίας, τὰς στερουμένας καὶ αὐτῶν τῶν κοινῶν γραμμάτων, τούτου τοῦ ἐπιουπίου αὐτῶν ἄρτου, γενναιοκαρδία δὲ πρὸς τὰς ἀνωτέρας τάξεις, τὰς ἐχούσας μὲν τὰς κοινὰς γνώσεις, σκευδούσας δὲ καὶ πρὸς τὸ διανοητικὸν μάγνα. Ἀλλὰ τὴν καρδίαν οὐδὲν λογίζεται ὁ νομοθέτης, προσέχων δὲ ὅπως ἐκλίπη πᾶσα ὑπάρχουσα ἀδικία, ὅφειλε νὰ δώσῃ εἰς τὰ τέλνα τῆς ἐνδεοῦς τῶν πολιτῶν τάξεως τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος δικαιωματικῶς ἀνέκοντα αὐτοῖς διδάκτρα, ὡς ψιχία τινὰ, ἐκ τῆς πλουσίας καὶ μεγαλοπρεποῦς τραπέζης τῶν εὐπορωτέρων καταπίκτοντα (α) ἄλλως ἢ κοινὴ μήτηρ ἐπικαλεῖται μητρυιά.

Β'. Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν διδάκτρων παρ' ἡμῖν, ταύτην ἐννοοῦμεν γινομένην ἐν γένει ὡς ἐν Γαλλίᾳ ἐνθα οἱ καθηγηταὶ δὲν θηρεῖν δημοτικότητα ἐνεκα διδάκτρων, ἀν τῷ ὄντι καὶ τὸ μὴ ἐγκρίνειν ταῦτα παρ' ἡμῖν, μὴ ἀποδύειν εἰς ἑτερόν τι εἶδος δημοτικότητος ἐξηγοῦμεθα. Ἄ. Ὁ φοιτητὴς ἐγγραφόμενος μὲν, ὀφείλει ν' ἀποτίῃ ποσὸν τι χρημάτων, ὅπερ εἰσέρχεται εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ φόροι. Β'. ἐξεταζόμενος δὲ, ἀποτίει μικρὸν τι ποσὸν ὑπὲρ τῶν κοπιώντων ἐξεταστῶν αὐτοῦ. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα εἰσὶ καταφανῆ καὶ ἀνεπίδεκτα συζητήσεως, καθὼς παραδεδομένα παρὰ πᾶσι τοῖς πεπαιδευμένοις ἔθνεσιν.

Γ. Ὁ δὲ Κύριος Φρεαρίτης περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος φρονεῖ ὡς ἑξῆς (Πανδ. σελ. 531.)

« Καὶ τοὶ δὲ πληρίστως παραδεχόμεθα καὶ ἡμεῖς τὴν γνώμην τοῦ Κ. Στρούμπου, καὶ διότι τὰ διδάκτρα στρέφονται ἐπὶ τοῦ νόμου ἡμῶν ῥητῶς διατάσσοντος ταῦτα, καὶ διότι πεποιθήμεν ὅτι ὁ φοιτητὴς, ὁ καταβάλλων τι ὑπὲρ τῶν σπουδῶν αὐτοῦ, καὶ ἐπιμελίστερος καὶ προσεκτικώτερος καὶ τακτικώτερος περὶ τὴν φοίτησιν γίγνεται, καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως προέγεται, ὡς τοῦτο πάντες οἶδασιν, οἱ πᾶν τῶν τοιούτων ἔχοντες, παρτρέχομεν ὅμως τὸ ζήτημα τοῦτο, ὡς ἔχον ἀντικείμενον χρήματα, καὶ παρέχον τοῖς πολλοῖς ἀφορμὴν εἰς παρεξηγήσεις »

Ἐπὶ τούτων παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς.

Α'. Ὁ Κύριος Φρεαρίτης ὁμιλεῖ μὲν καταφατικῶς περὶ διδάκτρων, συμπεραίνει δὲ ἀρνητικῶς διατί; διότι περὶ χρημάτων ὁ λόγος. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα φύσει τοιοῦτον· νομίζομεν δὲ, ὅτι τοιαύτης φύσεως ζητήματα εἰσὶν ἄξια πολλῆς ἐρεῦνης παρ' ἡμῖν, ἐπεὶ δὴ ἡ πρακτικὴ λύσις τοῦ περὶ παιδείας δὲν εἶναι ἄσχετος τῶν χρηματικῶν πόρων, οὐδὲ δύναται νὰ διαβῇ ἢ Κυβέρνησις.

Β'. Ἰὰ παρ' ἡμῖν νόμιμα καὶ τὰ αἷτια, ὅσα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ καταστήτῃ τὸν φοιτητὴν ἐπιμελέστερον, προσεκτικώτερον καὶ τακτικώτερον,

(α) Τὰ δημοτικὰ γράμματα, ἡ πρώτη καὶ ἀπαραίτητος αὕτη τροφή τοῦ λαοῦ, ἀνάγκη νὰ λάβῃ τὴν δυνάτην ἐξ ἀπλῶς καθ' ὅλα τοῦ κράτους τὰ μέρη, ἵνα διὰ τῆς ἐκτασεως ἐπιχυθῇ τὰ ἐνεργητικὰ ἀποτελέσματα τῆς πρώτης τοῦ πολιτισμοῦ δόσεως ἄχρι τῆς ἐσχάτης χωρικῆς καλύψεως, εἴτε αὕτη ἐπὶ τῆς ἀκρωρίας, εἴτε σκιάζεται ὑπὸ βαθύτατα δάση. (Ἐγκύκλιος τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δημοσίας ἑκπαιδεύσεως, Κυρίου Χριστοπούλου, πρὸς τοὺς Νομάρχας, τὴν 10 Ἰανουαρίου 1856).

τούτῃ τὰ διδάκτρα, ὡς ὁμολογεῖ καὶ ὁ Κύριος Φρεαρίτης, νομίζομεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραδράμωμεν διὰ τὸν λόγον ὅτι παρέχονται τοῖς πολλοῖς ἀφορμὴν εἰς παρεξηγήσεις. Καὶ ὅποιαί τινες εἰσιν αἱ παρεξηγήσεις αὗται; Ὁ νομοθετὴς περὶ διδάκτρων τοὺς μὲν ἰδιοτελεῖς περιστέλλει, τοὺς δὲ παρεξηγηθέντας τὰ νόμιμα φωτίζει δι' ἐρμηνειῶν· ἡ δὲ μυστηριώδης γλῶσσα οὐ μόνον οὐδένα φωτίζει, ἀλλὰ καὶ ἀναγκάζει μάλιστα τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὑπολαβῶσιν ἢ ὅτι ὑποκρύπτονται ἰδία συμφέροντα, ἢ ὅτι δὲν ἀποκαλύπτεται ἡ ὑπάρχουσα κατάσταση τῶν πραγμάτων, ἵνα μὴ γένῃται χεῖρων. Καθ' ἡλῆς προτιμητέα ἢ συζητήσεις, δι' ἧς διαλύονται αἱ δυσκολίαι καὶ ἐπιτυγχάνεται ὁ σκοπὸς διὰ μόνης τῆς ἀληθείας.

Β'. ΖΗΤΗΜΑ.

—ο—

Α. Εἶπομεν (σελ. 64 καὶ 66).

« Νὰ ἐγγράφονται τακτικοὶ φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου μόνον οἱ ὑποστάντες αὐστηρὰς ἐξετάσεως καὶ φέροντες τακτικὸν ἀπολυτήριον γυμνασίου. »

« Ἐπιτροπὴ τις ἐξετάσει πάντας τοὺς ἐκ τῆς δούλης Ἑλλάδος ἐρχομένους, ὧν οἱ πλείους δὲν προεπαιδεύθησαν συστηματικῶς ὡς οἱ ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν γυμνασίοις, ἢ δ' ἐξετάσει τῶν τοιούτων περὶ ὀλίγο μόνον στρέφεται. Ἐκ τούτου γίνονται τὸ ἑτεροεῖδες τοῦ ἀκροατηρίου, ἐπεὶ οἱ μὴ προκαταρτισμένοι τῶν φοιτητῶν δυσανασχετοῦσι μὴ συμπροσδύνοντες, καὶ γίνονται μέγα πρόσκομμα εἰς τὴν πρόοδον τῶν ἄλλων καὶ τῆς διδασκαλίας. »

Ἐκτός δὲ τούτου καὶ ἀδικία τις προσγίνεται ἐπεὶ οἱ μὲν τῶν φοιτητῶν ὑπεβλήθησαν εἰς μεγίστας ὑποχρεώσεις, περὶ πάντας πολυετὴ γυμνασιακὴν σπουδὴν, οἱ δὲ, καὶ τοὶ ὀλίγοις ἢ καὶ μηδεμίαν σχεδὸν τῶν ὑποχρεώσεων τούτων ἐκπληρώσαντες ἐνίοτε, σπουδάζοντες μὲν ἀπολαύουσι τῶν ἴσων, περὶ πάντας δὲ τὰς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ σπουδὰς αὐτῶν, ἐπαγγέλλονται ἕκαστος τὴν ἰδίαν ἐπιστήμην, κατ' αὐτὸν τῶν εἰς μέγιστας ὑποχρεώσεις καὶ δαπάνας ὑπεβλήθεντων ἐλαττούμενοι.

« Καὶ αἱ διάφοροι σχολαὶ τῶν Παρισίων, μηδένα τῶν ἐγγυμνίων ἢ ἀλλοδαπῶν φοιτητῶν διακρίνουσιν, ἀλλ' ὑποβάλλουσι πάντας ἐξίσου εἰς τὰς αὐτὰς ὑποχρεώσεις. »

Ὁ δὲ κύριος Ραγκαζῆς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γράφων, ἀποφαινεταὶ τὰ ἑξῆς.

Β. « Οἱ ἀνάξιοι (ἐκ τῶν φοιτητῶν) πρέπει τοῦλάχιστον ν' ἀποσπῶνται, διότι ἡ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐκπαίδευσις, μὴ στηριζομένη ἐπὶ ἐδραίᾳ τιος κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως, εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀνιστραμμένη καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς βαίνουσα, εἶναι μήτηρ τῆς ἡμιμαθείας καὶ δοκησιοφίας ἐπίσημον κύρος λαμβάνουσα, καὶ ἀξιώσεις καὶ δικαιώματα νὰ εἰσδύῃ εἰς τὴν τῶν δημοσίων διεύθυνσιν καὶ νὰ φθέρῃ αὐτήν. »

« Ὡς πρὸς τοὺτους (τοὺς ἐκ τῆς δούλης Ἑλλάδος ἐρχομένους) βεβαίως αὐστηρὸν καὶ αἰκὸν ἔθελεν εἰσθαι ὅν δὲν ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὡς μὴ διακούσαντες ὅλων τῶν μαθημάτων ὅσα διδάσκονται ἐν τοῖς ἡμετέροις γυμνασίοις, διότι ἐν ταῖς πατρίσιν αὐτῶν οὐδεμίαν εἶχον ἀφορμὴν ν' ἀκούσωσιν. Ἐξ αὐτῶν τινὰ εἰσὶν εὐσεβῆ καὶ ἀπαραίτητα, καὶ ἡ ἔλλειψις αὐτῶν καθιστᾷ τὴν ἀνωτάτην ἐκπαίδευσιν οὐ μόνον ἐλλειπῆ, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ παντάπασιν ἀσκοπὸν καὶ ἀτελεσφόρητον. Ἀλλ' ὅμως εἰσὶ δευτερευούσης σπουδαιότητος, καὶ τοιαῦτα, ὥστε μικρὰ ἢ ζημία ἂν μεταγενεστέρως ἀναπληρωθῶσιν. » (Πανδ. σελ. 445 καὶ 446).

Ἦτοι ἀπαιτῇ ὁ κύριος Ραγκαβῆς νὰ ἐξετάζωνται οὗτοι ἀφ' ἐκ τῶν καὶ αὐστηρῶς εἰς μόνην τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Λατινικὴν, γλῶσσαν καὶ τὰ Μαθηματικά. Ταῦτα πάντα, λέγει, διδάσκονται καλῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μὴ ἐλευθέρου Ἑλλάδος.

6. Ἐπὶ τούτων παρατηροῦμεν τὰ ἐπόμενα.

Α'.) Ὑποτίθωσιν ὁ κύριος Ραγκαβῆς, ὅτι οἱ ἐκ τῆς δούλης Ἑλλάδος ἐρχόμενοι νέοι εἰσὶν ἀρκούντως προκατηρτισμένοι ἵνα ὑποστῶσιν ἀριεύατος αὐστηρὰς ἐξετάσεις καὶ εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὰ Μαθηματικά. ἡμεῖς δὲ, καθ' ἃ γινώσκωμεν, ἀμφιβόλλομεν περὶ τούτου. Ἐνταῦθα στερούμεθα προσωπικοῦ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης καὶ τῶν Μαθηματικῶν, πρὸς σύστασιν καὶ ἐνὸς μόνου νέου γυμνασίου, καὶ ἡ δούλη Ἑλλάς ἐρίβει ἀνδρῶν τοιούτων; Ἀλλὰ καὶ χωρὶς τούτου, ἀπαιτεῖται, χάριν τῶν λίαν εὐαρίθμων ἐκείνων νέων, τῶν ἐκ τῆς δούλης Ἑλλάδος ἐρχομένων ἀπλωσθὲν ἑκατῶν, ἀπαιτεῖται νὰ κανονίσωμεν τὰ παρ' ἡμῶν πρὸς εὐκολίαν μὲν τῶν ὀλίγων ἐκείνων, πρὸς βλάβην δὲ τῶν πλειόνων καὶ ζημίαν ἡμῶν αὐτῶν; Περὶ τούτων ἰδοὺ τί εἶπομεν ἡμεῖς (σελ. 66.)

«Ὅσοι τῶν ἀλλοδαπῶν εἰσὶν ἀρκούντως προκατηρτισμένοι, οὗτοι, προσερχόμενοι εἰς τὰ Ἑλληνικά Γυμνάσια καὶ κατατασσόμενοι κατὰ τὰς γνώσεις αὐτῶν εἰς τὴν προσηκουσαν τάξιν, οὐδαμῶς ἀδικοῦνται· τὸν παντὶ μάλιστα ἐκπληροῦντες τὰ καλῶς κείμενα ἐκπαιδεύονται συστηματικῶς, ὥς δύναται νὰ κρίνῃ πᾶς νονηχὴς περὶ τούτου.»

Τίς δὲ καὶ τῶν οὕτω δὴ καλουμένων ἀλλοδαπῶν δὲν ὑπείκει εὐχαρίστως εἰς τὴν μικρὰν ταύτην ὑποχρέωσιν, ἐνῶ μάλιστα καὶ νῦν οἱ πλείστοι, περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτῶν συμφερόντων προνοοῦντες, πειθοῦσιν ἀφ' ἑαυτῶν ὡς λέγομεν ἀνωτέρω;

7. Διὰ δὲ τὰ λοιπὰ γυμνασιακὰ μαθήματα, εἰς ἃ εἰσὶν οὗτοι ἀναμφιδόλως ἐλλειπεῖς, ὁ κύριος Ραγκαβῆς λέγει (Πανδ. σελ. 446) α μικρὰ ἢ προσερχομένη ζημία ἂν μεταγενεστέρως ἀναπληρωθῶσιν. » Ἀλλὰ τί πείθει ἡμᾶς ὅτι μεταγενεστέρως σπουδᾶσιν οὗτοι εἰς τὰ Ἑλληνικά γυμνάσια, καὶ τοι πρωθυστερον τοῦτο, ὅπως ἀναπληρώσωσι ταῦτα; τὰς ἐλλείψεις αὐτῶν; Ἐὰν δ' ἐπιβληθῇ αὐτοῖς ὑποχρεώσεις τις πρὸς τοῦτο, διατὶ ἄλλη καὶ οὐχὶ ἡ κοινὴ παραδεδομένη καὶ διὰ τοὺς ἐκ τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος ἐλληνόπαιδας; Πῶς δ' ἄλλως ἐννοητέον τὸ μεταγενεστέρως ἐνταῦθα, εἰ μὴ συγγρόνως τῇ ἀκροάσει τῶν Πανεπιστημιακῶν μαθημάτων; Τοῦτο ὁμῶς φύσει ἀδύνατον.

8. Τίνας δὲ καὶ οἱ ἀδικούμενοι; οἱ ἐκ τῆς δούλης Ἑλλάδος ἐρχόμενοι φοιτηταί, ὡς φρασεῖ ὁ Κ. Ραγκαβῆς (Πανδ. σελ. 441), οἱ μὴ δέοντως προκατηρτισμένοι εἰς τὰ μαθήματα τὰ παραδεδομένα παρ' ἡμῶν καὶ ὁμῶς νεμόμενοι τὰ αὐτὰ δικαιώματα ὅσα καὶ οἱ ἐκ τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος, ἢ οὗτοι, οἵτινες ὑποβάλλονται εἰς μεζονας ὑποχρεώσεις; Τὸ ἀδικον προέρχεται ἐκ τῆς ἀνίσου διανομῆς τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων, εἰς δὲ τὸ ζήτημα περὶ οὗ ὁ λόγος, ἀδικοῦνται οἱ ἔχοντες τὰ αὐτὰ μὲν δικαιώματα, μεζονας δὲ τὰς ὑποχρεώσεις.

Γ. ΖΗΤΗΜΑ.

—ο—

9. Εἶπομεν αὐτόθι (σελ. 72, 73, 74).

«Οἱ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φοιτῶντες νὰ μὴ ἐγγράφωνται τακτικοὶ φοιτηταὶ οὐδεμίᾳ τῶν ἄλλων σχολῶν πρὶν ἢ ἀκροσθῶσιν ἐπὶ ἑν ἑταρῇ τρεῖς ἐξσημίας τῶν γενικῶν μαθημάτων τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς ὅσων ἔχουσιν χρεῖαν.»

Πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ἀπαιτοῦσι παρὰ τῶν προσερχομένων ἵνα ἐγγραφῶσι τακτικοὶ φοιτηταὶ οὐκαθόποτε εἰδικῆς σχολῆς Πανεπιστημίου ὁρισμένης γνώσεως.

Οἱ πλείστοι τῶν φοιτητῶν εἴτε ἐξ ἀγνοίας, εἴτε ὑπὸ ἐσφαλμένης κρίσεως ὁδηγούμενοι δὲν καρποῦνται ἀρκούντως ἐκ τῆς σπουδῆς, ἐπειδὴ ἀκροῦνται φύρην μίγδην κατὰ τὸ δοκεῖν αὐτοῖς γενικῶν τε καὶ εἰδικῶν μαθημάτων συγχρόνως, τούτων δὲ πάλιν ὑπακροῦνται τινὰ ἐν γνώσει ἢ ἐξ ἀνάγκης, προσερχομένης ἐκ τῆς περὶ τὴν σπουδὴν ἀταξίας, ἢ πρὸς κρίναν. Ἄλλοι ἀρχόμενοι τῆς ἀκρόσεως μαθήματός τινος ἀπὸ τοῦ μέσου, προβαίνουν εὐμεθῶς καὶ δὲν ὠρελοῦνται ἐκ τῆς γνώσεως τῶν προηγουμένων πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἐπομένων. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν αὐτῶν τούτων καὶ πρὸς σωτηρίαν τῶν φοιτητῶν ἐδόθησαν αὐτοῖς ὁδηγαὶ ποτὶ μὲν γραπτῶν, ποτὶ δ' ἀπὸ καθέδρας· ἀλλ' ἐνώπιον τῆς ἀκρίβειας καὶ τοῦ κακῶς ἐννοουμένου συμπεριφέροντος αὐτοὶ ἀπέβησαν ἀνίσχυροι, διὰ ἀνάγκη ἵνα ἐπιβληθῇ διὰ νόμου ἡ τάξις. Ἐπειδὴ ἄλλως λογιζόμεθα ὑπεύθυνον ἐνώπιον τοῦ ἔθνους διὰ τὴν ἀπραξίαν ἡμῶν καὶ ἵδοι διὰ λόγων μὲν καθιστώμεν τοὺς νέους φανατικούς ὑπὲρ τῆς παιδείας, δι' ἔργων δὲ οὐδένα τούτων ἐξασφαλίζομεν κατὰ τῶν περισταμένων κινδύνων, οὐδὲ καθοδηγοῦμεν αὐτοὺς πρὸς τὴν ἀληθῆ παιδείαν.»

Ὁ δὲ κύριος Ραγκαβῆς ἰδοὺ τί λέγει περὶ τοῦ ζητήματος τούτου (Πανδ. σ. 447).

«Ὁ φοιτητὴς, ὡς ἀπὸρ ἤδη τὴν πλήρη αὐτοῦ αὐτεξουσίτητα καὶ ἐλευθερίαν ἀντιποιούμενος, καὶ τὴν πρὸς ἑαυτὸν εὐθύνην ἀναλαβὼν, δὲν ἔχει βαθαίως εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀκροάσεων του, καὶ εἰς τὴν μέθοδον καθ' ἣν θέλει πείσει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ συνέλθῃ, νὰ ὑπακούσῃ εἰμὴ εἰς τὸ ἔθρον αὐτοῦ συμφέρον. Οὐδεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ εἰπῇ πρὸς τὸν ἀνεξάρτητον τοῦτον, καὶ πλήρη τὴν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ αὐτοῦ κεκτημένου ἀνθρώπου, τί νὰ μάθῃ καὶ πῶς νὰ μάθῃ, καὶ οὐδεὶς ἕτερος ἔχει συμφέρον εἰς ταῦτα. Ἀλλ' ὁ ἴδιος ἔχει συμφέρον νὰ μὴ μεταποιῇ διδασκόμενος ἀσυνάρτητα καὶ πρωθυστερα καὶ τὸν χρόνον ἐν ἀμεθόδῳ ἀκροάσει κατατρίβων. Διὰ τοῦτο πάσης ἐπιστήμης ἀναγκαῖον εἶναι νὰ προηγῇται ἡ μεθολογία αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐγγραφομένους φοιτηταὺς νὰ διενέμονται ἐντυποὶ ὁδηγαὶ περὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν διεισδύων κλάδων τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῆς σειράς καθ' ἣν πρέπει σκοπιμώτατα καὶ ὠφελιμώτατα ν' ἀκροῦνται αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν ἐλευθερία μὲν πλείους τῶν φοιτητῶν ν' ἀκολουθήσῃ ἢ μὴ τὰς ὁδηγίας ταύτας, ἀλλ' ἡ φρόνησις καὶ τὸ συμφέρον τὸν πείθουσι νὰ τὰς ἀκολουθήσῃ, ἄλλως αὐτοὺς ἔχει νὰ βλαφθῇ καὶ ἑαυτὸν ἔχει νὰ κινδυνεύῃ.»

10. Εἰς ταῦτα ἀντιτάττομεν.

Α'. Αὐτὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου Ραγκαβῆ εἰρημένα.

«Αἱ καλούμεναι γενικαὶ ἐπιστήμαι εἰσὶ τὰ προπύλαια τῆς Πανεπιστημιακῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀφ' ὧν πρέπει νὰ προσιμίσθῃ ἕκαστος ἔχων τὴν ἀξίωσιν νὰ καταταχθῇ μετὰ τῶν πεπαιδευμένων. Πᾶς φοιτητὴς πρέπει ν' ἀρχῇται τῶν ἀνωτέρων σπουδῶν του ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ αὐτῆς νὰ λαμβάνῃ τὴν δόξαν ὡς καθοδηγὸν εἰς τῶν καθέκαστα ἐπιστημῶν τὰ μυστήρια. Ἡ Φιλολογικὴ σχολὴ προκαταρτίζει πάντας τοὺς μάλλοντας νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς εἰδικὰς ἀνωτέρας σπουδὰς, διὰ τῶν γενικῶν ἐκείνων γνώσεων, αἵτινες εἰσὶν ἀναπόφευκτοι εἰς πάντα πεπαιδευμένον καὶ ἀνωτέρας ἀγωγῆς λαχόντα, καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ πρὸ παντός τὴν φιλοσοφίαν καθ' ὅλους τοὺς κλάδους αὐτῆς, ἔπειτα δὲ τὴν ἀρχαίαν καὶ νέαν φιλολογίαν,

καὶ ἰδίως τὴν Ἑλληνικὴν, τὰς ἱστορικὰς ἐπιστῆμας καὶ πᾶσι τὰς μαθηματικοφυσικὰς. (Πανδ. σελ. 443 καὶ 444).

11. Ὅταν λοιπὸν, ὡς ὁμολογεῖ καὶ ὁ Κύριος Ραγκαβῆς, αἱ γενικαὶ ἐπιστῆμαι θεωρηθῶσιν ὡς τὰ προπύλαια τῆς Πανεπιστημιακῆς παιδείας, ὅταν αὐτὰ προκαταρτιζῶσι πάντας, ὅταν ἕκαστος πρέπει τὰ προοιμίᾳ ἐξ αὐτῶν, ὅταν αἱ γενικαὶ ἐκτείνῃσι γνώσεις ὧσιν ἀναπόφευκτοι εἰς πάντα πεπαιδευμένον, κτλ. ἐρωτῶμεν δὲ δικαιολογοῦσι ταῦτα τὴν διὰ κανονισμοῦ ἐπιβαλλομένην τῷ φοιτητῇ ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ ἀρχηται ἀπ' αὐτῶν;

Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη τί ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας τοῦ φοιτητοῦ πλεονέκτερον ἢ ἐκείνη, εἰς ἣν οὗτος ὑπόκειται ἤδη, ἀναγκάζομενος ὑπὸ τοῦ νόμου νὰ ἀκροασθῇ τῶν μαθημάτων τούτων πρὶν ἢ ἐξετασθῇ ἐπ' αὐτῶν;

Ἄλλως τε πρῶτον ἤδη πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ατόμου καὶ τῆς κοινωνίας, ὅπως μὴ εἰσδύωσιν ἐν αὐτῇ ἀπαιδεῦντο ἢ ἡμιμαθεῖς καὶ ἀγύρται, πρῶτον ἤδη ἢ ἐλευθερία τοῦ ατόμου περιορίζεται; Καινὸν τοῦτο δόγμα ἐξέρχεται παρ' ἡμῖν καὶ, προκειμένου περὶ τῆς τάξεως, ἣν ὀφείλει νὰ τηρῇ ὁ φοιτητὴς ἐν τῷ σπουδάζειν πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, πρέπει νὰ μὴ ὑπαβάλλωμεν αὐτὸν εἰς τὴν εὐεργετικὴν ταύτην ὑποχρέωσιν, διὰ τὸν φόβον μὴ τυχὸν περιορίσωμεν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ατόμου; Κηρύττομεθα ἡμεῖς ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ περιπτώσει τῆς ἐλευθερίας τοῦ ατόμου πλεονέκτερον ἄλλων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης πεπολιτισμένων, καὶ παραδεχθέντων τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ὑποχρέωσιν;

Πρὸς τούτοις ἐπειδὴ κατὰ τὰ νῦν ἰσχύοντα νόμιμα, ὑποχρεοῦται ὁ φοιτητὴς ν' ἀκροασθῇ ἀπὸ τῶν γενικῶν καλουμένων ἐπιστημῶν, καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ δοθῶσιν αὐτῷ ὁδηγίαι ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ εὐχερέστερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον, δὲν βλέπομεν τινὲς τρόπῳ ὁ φοιτητὴς ζημιούται, ἐὰν αἱ ὁδηγίαι αὗται γένωνται ὑποχρεωτικαὶ ὑπὸ τοῦ νόμου, προλαμβάνοντες τοὺς σπουδάζοντας, καὶ προνοοῦντες ἀσφαλέστερον ἀντ' αὐτῶν περὶ τῶν ἀληθινῶν συμφερόντων καὶ τούτων καὶ τῆς κοινωνίας ἀπάσης. Ποῦ τὸ κακὸν τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐλευθερίας; Εἰς τὸ ἄτομον; οὐχὶ διότι ὑπὲρ τῶν τοῦ ατόμου ἀληθινῶν συμφερόντων ἐγένετο ὁ νόμος εἰς τὴν κοινωνίαν; πολλοὶ γε καὶ δεῖ.

12. Ὅτι δὲ αἱ ἀπλᾶι ὁδηγίαι εἰσὶ καὶ ἀνεπαρκεῖς πρὸς τὸν σκοπὸν, τοῦτο πολυχρόνιος πείρα ἀπέδειξεν, διότι τοιαῦται ἐδόθησαν πολλάκις τοῖς φοιτηταῖς (α) καὶ νέα πείρα καθίσταται περιττὴ ἤδη· ἀνάγκη ἄρα ἄλλο τι ἀποτελεσματικώτερον ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτάς, τοῦτο δὲ εἶναι ἡ διὰ νόμου ὑποχρέωσις. Ὁ Κύριος Ραγκαβῆς προτιμᾷ τὰς ὁδηγίας ἵνα μὴ πάθῃ δῆθεν ἡ ἐλευθερία τοῦ ατόμου, ἡμεῖς δὲ προτιμῶμεν τὴν ὑποχρέωσιν καὶ καθ' ἣν περιπτώσει μάλιστα περιορίζεται ἡ ἐλευθερία τοῦ ατόμου, φρονούντες ὅτι ἀτόπως προβάλλεται ἐνταῦθα ὁ λόγος τοῦ περιορισμοῦ αὐτῆς.

Ἐπὶ τούτων δὲ κρινέτω ὁ νομοθέτης, ὅστις ὀφεί-

λει νὰ κανονίσῃ τὴν παιδείαν, τὴν χρησιμεύουσαν ὡς μέσον πορισμοῦ, μὴ ἵνα γένηται πρόξενος κακοῦ μὲν εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐπειδὴ α) μήτηρ τῆς ἡμιμαθείας καὶ δοκητιστοφίας ἐπίσημον κύρος λαμβάνουσα καὶ ἀξιώσεις καὶ δικαιώματα νὰ εἰσδύῃ εἰς τὴν τῶν δημοσίων διεύθυνσιν καὶ νὰ φθείρῃ αὐτὴν β) (β) καθίσταται μᾶλλον ἢ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ κακῶς γινομένη ἐκπαίδευσις, περιφιλαντίας δὲ καὶ ὕλισμοῦ εἰς τὸν παιδευόμενον, διότι τὰ ἄφθονα ὕδατα τοῦ ποταμοῦ ὑπόσχονται πλουσίαν τὴν συγκομιδὴν, ὅταν διευθύνωνται καλῶς πρὸς τοὺς ἀγρούς, ἀπρονοήτως δὲ ἀφιέμενα εἰς ἑαυτὰ καὶ ἐξερχόμενα ἐκ τῆς κοίτης, ἐν ᾗ πρέπει νὰ μένωσι, συμπαρασύρουσι μεθ' ἑαυτῶν πᾶσαν τὴν εὐφορον γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ σπέρματα.

13. Β'. Πρὸς ταῖς ὁδηγίας ὁ Κύριος Ραγκαβῆς ἀπαιτεῖ εἰσέτι δύο τινὰ, ἧτοι α). Οἱ Καθηγηταὶ νὰ ἀποπερατώσῃ τὰ μαθήματα αὐτῶν ἐντὸς μοναχίας ἢ διετίας, καὶ β) α) Τὰ προγράμματα νὰ συντάττωνται οὕτως, ὥστε νὰ μὴ συγκρούωνται τὰ μαθήματα τῆς αὐτῆς σχολῆς ἢ καὶ ἄλλων σχολῶν ὅσα οἱ φοιτηταὶ πρέπει ν' ἀκούωσι ταυτοχρόνως β) (Πανδ. σ. 447), ὅπερ ἐστὶ λίαν δύσκολον, ἵνα μὴ εἰπώμεν καὶ ἀδύνατον, ἐπειδὴ πᾶς Καθηγητὴς ἐνταῦθα δὲ καὶ δικαστὴς, ἢ ἱατρός, ἢ δικηγόρος τυγχάνων, ὀφείλει τότε Α' νὰ ἐκλέξῃ ὥρας διδασκαλίας μὴ συμπίπτουσας α) πρὸς τὰς ὥρας τῆς κυρίας αὐτοῦ ὑπηρεσίας β) πρὸς τὰς ὥρας τῶν Καθηγητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς γ) πρὸς τὰς ὥρας τῶν καθηγητῶν τῆς σχολῆς, εἰς ἣν ἀνήκει καὶ Β'. νὰ διδάσκῃ καθ' ἑκάστην, ὡς ποιοῦσι νῦν οἱ πλείστοι τῶν καθηγητῶν, ὅπως ἀποπερατώσῃ τὴν σειράν τῶν μαθημάτων αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ ἀνωτέρω ὁρισμένου χρόνου, ὅπερ καθιστᾷ πολλῶν δυσκολώτερον τὸ ἀσύμπτωτον τῶν ὥρων.

ὑποτεθῆτω ὅμως ὅτι κατωρθώθῃ καὶ τοῦτο ἄλλα καὶ τότε ποῦ καταντᾷ τοῦ φοιτητοῦ ἡ ἐλευθερία; Ἐπὶ μὲν τῶν μαθημάτων α) ὅσα οἱ φοιτηταὶ πρέπει ν' ἀκούωσι ταυτοχρόνως β) καὶ ὧν αἱ ὥραι δὲν συμπίπτουσιν, ὁ φοιτητὴς ἔχει τὸ ἀπεριόριστον, ἢ ἀνεξαρτησία αὐτοῦ δὲν δεσμεύεται, σώζεται κατὰ τὸ φαινόμενον ἢ τοσοῦτον περὶ πολλοῦ ποιουμένη ἐλευθερία τοῦ ατόμου, καὶ ἐπαμένως ὁ φοιτητὴς ἀκροάζεται τῶν μαθημάτων τούτων κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ. Ἀλλὰ πέραν τοῦ ὁρίου τούτου ἡ ἐλευθερία αὕτη δεσμεύεται ἐξ ἀνάγκης καὶ μάλιστα ἐλλείπει ὁλοτελῶς, ἐπειδὴ αἱ ὥραι τῶν λοιπῶν μαθημάτων ἀφεύκτως συμπίπτουσι πρὸς ἀλλήλας, ἐκτὸς ἂν διπλασιασθῶσι διὰ τοῦτο οἱ καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ ἀδύνατον. Πρέπει λοιπὸν νὰ γένηται λόγος περὶ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ φοιτητοῦ, ἢ καὶ ὁ ὑπέρμαχος αὐτῆς ἀδυνατεῖ νὰ σώσῃ, διὰ συνθήκην δὲ, μηδέποτε ἐντελῶς ἐκπληρουμένην, νὰ παραλείψωμεν ἄλλην κυριωτέραν, τὴν ἀσφαλίζουσαν κατὰ τῶν περισταμένων κινδύνων καὶ πάντα φοιτητὴν καὶ αὐτὴν τὴν κοινωνίαν, ἥς τοσοῦτον κηρύττομεθα;

(α) Ὁδηγίαι πρὸς τοὺς φοιτητὰς ἐκάστης σχολῆς. 1836.

(β') Ἰδὲ ἀνωτέρω § 5.

14. Ἀλλὰ καὶ ἑτερόν τι συνάγεται ἐκ τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν μαθημάτων τῶν διαφόρων σχολῶν, « ὅσα οἱ φοιτηταὶ πρέπει ν' ἀκούωσι ταυτοχρόνως » καὶ ὧν αἱ ὥραι διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ συμπίπτωσιν, τὸ ἐξῆς. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀρχή, καθ' ἣν ὀρίζονται τὰ μαθήματα εἰδικῆς τινος σχολῆς, ὅσα οἱ φοιτηταὶ δὲν πρέπει ν' ἀκούωσιν ταυτοχρόνως (ὅπερ ὑποχρεωτικῶς ἐπιβάλλει αὐτοῖς ὁ Κύριος Ραγκαβῆς διὰ τῆς συμπύκνωσιν τῶν ὥρῶν, καθ' ἧς διδάσκονται, πρὸς τὰς τῶν λοιπῶν μαθημάτων, « Ὅσα πρέπει ν' ἀκούωσι ταυτοχρόνως ») ἡ ἀρχὴ αὕτη λέγομεν, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δὲν πρέπει ἄρα γε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κανὼν καὶ εἰς προσδιορισμὸν ἐκείνων τῶν μαθημάτων τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὅσα ὁ φοιτητὴς ὀφείλει ν' ἀκούσῃ πρὸ τῶν τῆς εἰδικῆς οἰασθήποτε ; τούτου δὲ γινομένου, δὲν πρέπει ἄρα γε νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτοῖς ὑποχρέωσιν καὶ διὰ ταῦτα, ὡς ἐπέβαλε καὶ διὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα ; (α) Πῶς αἰρεται ἡ ἀντίφασις αὕτη ; διότι κατὰ τὰ ἤδη λεχθέντα, τὸ ὑποχρεωτικὸν τῆς μεθόδου τῆς ἀκροάσεως ποτὲ μὲν παραδέχεται ὁ Κύριος Ραγκαβῆς, ποτὲ δὲ οὐ, πρὸς δὲ καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν προτάττει μὲν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου πρὸς ὑποστήριξιν τῆς προτάσεως αὐτοῦ, ἀκυροῖ δὲ ταύτην, προκειμένου περὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς.

15. Παρατηρητέον δ' ἐν τούτοις καὶ τὸ ἐξῆς. Οἱ φοιτηταὶ τῆς ἱατρικῆς σχολῆς ὀφείλουσι, κατὰ τὰ νομοισμένα, νὰ ὑποστῶσιν ἐξετάσεις εἰς τὰ ἐξῆς ἐννέα μαθήματα τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ἥτοι εἰς τὴν Ἱστορίαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν Μαθηματικὴν, τὴν Φυσικὴν, τὴν Χημείαν, τὴν Γεωλογίαν, τὴν Ὀρυκτολογίαν, τὴν Ζωολογίαν καὶ τὴν Βοτανικὴν. Ὁ φοιτητὴς, ἀκροώμενος τῶν μαθημάτων τούτων καθ' ἐκάστην, ὀφείλει νὰ δαπανήτῃ ἐπὶ τὰς ὥρας, ἥτοι ἀπὸ τῆς ὀγδόης πρωΐνης μέχρι τῆς τρίτης ἑσπερινῆς, τὰ δὲ μαθήματα ταῦτα νομίζομεν λίαν ἐπαρκῆ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν φιλομαθέστατον, ἵνα μὴ ζητῇ, μάλιστα δὲ ἐστερημένος ὢν συγγραμμάτων, νὰ ἐπιπροσθέτῃ καὶ μάθημά τι ἐκ τῶν τῆς εἰδικῆς σχολῆς, τῆς ἱατρικῆς δηλαδή, ἀλλ' εἰς μόνον ταῦτα νὰ ἀσκήσῃ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ.

Τὸ ἀπεριόριστον λοιπὸν τοῦ φοιτητοῦ εἰς τί ἄλλο δύναται νὰ χρησιμεύσῃ αὐτῷ εἰμὴ εἰς τὸ ν' ἀκροασθῇ τῆς Φυσιολογίας, παραδείγματος χάριν, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐγγραφῆς αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ ν' ἀκροασθῇ τῆς Φυσικῆς ἢ τῆς Χημείας, ἢ ἀντὶ τούτων νὰ πράξῃ παρόμοιον τι ἄλλο ; Πρέπει δὲ ν' ἀφεθῇ ἐλεύθερος νὰ πράττῃ οὕτως ; ἴδωμεν.

Γ'.) Σπουδάζοντες τὰς ἐπιστήμας προβαίνομεν ἀείποτε ἐκ τῶν ἀπλουστερίων πρὸς τὰ σύνθετα. Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, δυνάμεθα νὰ παραδειγματισθῶμεν εἰς πᾶσαν σχολὴν κατ' ἰδίαν, ὅπως πορισθῶμεν τὴν ἐπικύρωσιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος προτάσεως ἡμῶν. ληρῆήτω δ' ὡς παράδειγμα ἡ ἱατρικὴ σχολή.

Ἐν τῇ φύτει ὑπάρχουσι δυνάμεις ζωϊκαί, δυνάμεις φυσικαὶ καὶ συγγένειαι (κατὰ τὴν χημικὴν ἔννοιαν). Αἱ δυνάμεις αὗται ἐνεργοῦσιν εἴτε μόναι, εἴτε πρὸς ἀλλήλας συνδυαζόμεναι· καὶ εἰς μὲν τὰ ἀόργανα σώματα, ἥτοι εἰς τὴν ἀμορφον ὕλην, παλαίουσι συνέμα, καὶ αἱ τῶν τριῶν εἰδῶν δυνάμεις. Ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν ἀνοργάνων σωμάτων πρέπει νὰ προηγηθῇ πάσης ἄλλης τῶν ὀργανικῶν. Οὐδέποτε ἄρα δυνάμεθα ν' ἀναλύσωμεν φυσιολογικὸν τι φαινόμενον ἂν προηγουμένως δὲν ἐδιδάχθημεν κατ' ἰδίαν τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ τῶν συγγενειῶν τὴν ἐνέργειαν. « Ἡ φυσιολογία, λέγει ὁ Ρογῆρος Κολλάρδ (Royer-Collard), δὲ εἶναι φυσικὴ, δὲν εἶναι Χημεία, ἀλλ' ἡ Χημεία καὶ ἡ Φυσικὴ εἰσέρχονται ἀναγκαίως εἰς τὴν Φυσιολογίαν. »

16. Ἐκ τῶν εἰρημένων δὲ δὲν ἀποδεικνύεται ἐναργῶς ὅτι ἀπαιτεῖται ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης αἰτίης, γὰρ ὑποχρεωθῇ ὁ φοιτητὴς ν' ἀκροασθῇ τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Χημείας πρὶν τῆς Φυσιολογίας ; Τὸ ἀντίστροφον εἶναι δυνατόν νὰ γείνη ; βεβαίως οὐ. τὸ δὲ συγχρόνως ἀκροάζεσθαι τούτων ; διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὐ.

Δὲν δύναται τις δὲ νὰ ἄρῃ ἐκ τοῦ μέτου τὴν ὑποχρέωσιν, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα, προτείνων νὰ διδάσκηται τὸ μάθημα τῆς Φυσιολογίας ἐν τῇ ἱατρικῇ σχολῇ, καθ' ἣν ὥραν διδάσκεται τὸ τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Χημείας ἐν τῇ φιλοσοφικῇ διότι, τοῦτο πράττων, ἐπιβάλλει τῷ φοιτητῇ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ν' ἀκροασθῇ πρῶτον τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Χημείας ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ ἢ ἢ οὕτως ἐπιβαλλομένη ὑποχρέωσις δὲν καλεῖται ὑποχρέωσις ; ἢ ὁ τοῦτο ποιῶν δὲν καθιστᾷ ὑποχρεωτικὰ τῷ φοιτητῇ καὶ τὴν μεθοδολογίαν καὶ τὰς ὁδηγίας ;

Μυρίε δὲ παραπλήττω τούτῳ παραδείγματα ἡ δυνάμεθα νὰ φέρωμεν ἐνταῦθα· ὁ δὲ ἐπιστημονικὸς οὗτος λόγος, ὁ ὑπαγορεύων νὰ προταχθῇ ἀναγκαίως τῆς σπουδῆς τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν ἢ τῶν γενικῶν εἶναι λίαν ἰσχυρὸς ἔτι δ' ἰσχυρότερος καθίστατο, ἂν ὁ ἀξιώτιμος συνάδελφος ἡμῶν ἀνέφερε προσέτι τίνα εἴσι τὰ μαθήματα, περὶ ὧν ἀορίστως καὶ γενικῶς λέγει « ὅσα οἱ φοιτηταὶ πρέπει ν' ἀκούωσι ταυτοχρόνως » καὶ τίνος ἕνεκα ; δεικνύων συγχρόνως καὶ τὸ ἀσύμπτωτον τῶν ὥρῶν τῆς διδασκαλείας.

17. Τίς δὲ καὶ αὐτῶν τῶν φοιτητῶν, εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀποβλέπων, καὶ ἀναλογιζόμενος ὅτι τὸ αὐτὸ βάρος μένει πάντοτε ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐδεμίᾳ εὐκολίᾳ εἰσάγεται οὔτε ὡς πρὸς τὴν μέθοδον, οὔτε ὡς πρὸς τὸ ποσὸν καὶ ποιὸν τῶν μαθημάτων, τίς τούτων, λέγομεν, ἀντικοιεῖται τοῦ ἀπεριόριστου αὐτοῦ, περὶ πολλοῦ ποιούμενος ἐλευθερίαν, αὐτῷ μὲν προξενούσαν ζημίαν βεβαίαν, τῇ κοινῇ δὲ παρασκευάζουσαν ἐπιστήμῳ ἀγυρτείαν καὶ ἡμιμάθειαν ; Καὶ τίς, τὰ τοῦ Πανεπιστημίου εὐσυνειδότης κανονίζων, δύναται νὰ παραβλέψῃ αἰτίον, δυνάμενον νὰ δώσῃ χώραν εἰς τοιαῦτα, χάριν τοῦ ἀπεριόριστου τῶν φοιτητῶν ;

Πεισθέντες δ' ἐκ τοιούτων λόγων καὶ ἐπόμενοι τῇ ἀρχῇ, ὅτι οὐκ ὀφείλομεν νὰ διαθέσωμεν τὰς τε φυσικὰς καὶ νοητικὰς δυνάμεις τοῦ φοιτητοῦ ὅπως δαπανῶνται μόνον ἐφ' ἃ δεῖ, εὐκολύνηται δὲ καὶ οὗτος εἰς τὴν σπουδὴν αὐτοῦ καὶ ὠφελῆται ἀναντιρρόητως ἐκ ταύτης, εἶπομεν (σελ. 74) « Οἱ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον φοιτῶντες νὰ μὴ ἐγγράφονται τακτικοὶ φοιτηταὶ οὐδεμιᾶς τῶν ἄλλων σχολῶν πρὶν ἢ ἀκροασθῶσιν ἐπὶ ἐν ἑτος ἢ τρεῖς ἐξαμηνίας τῶν γενικῶν μαθημάτων τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὅσων ἔχουσι χρεῖαν, καὶ ἐξετασθῶσι . . . ἐπὶ τούτων. » Ὅποια ἡ ὠφέλεια καὶ ἡ εὐκολία ἡ προωγούμενη τότε εἰς τὸν φοιτητὴν, ἀνακουριζόμενον οὕτω τῶν γενικῶν μαθημάτων, καὶ μεταβαλὼν ἀκολουθῶς εἰς τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην, ἐν ἣ ὁμοειδῆς τις ἐπὶ τοῦ νοῦς αὐτοῦ ἐπενέργεια συνεχῶς ἔκτοτε γινομένη πρὸς ἐργασίαν καὶ τὸν αὐτὸν εἰδικὸν σκοπὸν διαπλάττει τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ὠρισμένως, μὴ ἀποσπασμένην ὑπὸ ἐτεροειδῶν μαθημάτων. Τοῦτο καθ' ἡμᾶς, ὁμολογοῦμεν, εἶναι μέγα τι χρῆμα.

18 Ὁ δὲ Κύριος Φρεαρίτης περὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου λαλῶν, δέχεται τὴν ἀπόδεικτον ἐλευθερίαν τοῦ φοιτητοῦ ἐν πᾶσιν, λέγων (Πανδ. σελ. 530 καὶ 531) ταῦτα.

« Παριδεχόμεθα δὲ καὶ ἀπαζόμεθα τοῦτο, διότι μόνον αὐτὸ στηρίζεται ἐπὶ αὐτῆς τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἀληθοῦς προορισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου . . . Ἡ ἐπιστήμη δηλοῖται μὴ οὕσα ἐν τῇ ἰδίᾳ, ἔστι τι καθ' ἑαυτὸ ἀνεξάρτητον οὐδεμίαν αὐθεντίαν ἀναγνωρίζον. . . . Τὸ δὲ Πανεπιστήμιον ταύτην τὴν ἐπιστήμην καλλιεργεῖ, πὺς ὠριστα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ταύτῃ ἐνυπαρχούσης ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας. Ἐκ τούτου δὲ ἐξάγεται ἡ ἀνάγκη τῆς τῶν πολιτῶν τοῦ Πανεπιστημίου αὐτοτελείας τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐλευθέρως ἀναπτύξεως τῆς ἀτομικότητος. . . . Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὁ φοιτητὴς οὐ διδάσκεται ἀπλῶς, ἀλλ' ἐγείρεται κυρίως ἐν αὐτῷ ὁ ἀληθὴς ἐπιστημονικὸς βίος, καὶ ἡ καθολικὴ τῆς διανοίας καὶ τοῦ παντός εἶναι αὐτοῦ ἡ ἀνάπτυξις. Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ κυρίως μακθάνει ὁ ἐσπερχόμενος τὴν τέχνην τῆς ἐπιστημονικῆς χρήσεως τῆς διανοίας. Ἐνταῦθεν δὲ γινώσκται ἐξ ἐνός μὲν ἡ ἀπόλυτος ἀνάγκη τῆς ἐλευθερίας τῆς διδασκαλίας, περιοριζομένης μόνον ὑπὸ τῆς περὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τιμῆς, ἐξ ἄλλου δὲ ἡ ἀνάγκη τῆς τῶν φοιτητῶν πρακτικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐλευθερίας, δι' ἣς ἀναπτύσσεται ἡ ἀτομικότης ἐκάστου, προάγεται ἡ ἀληθὴς ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐκλογῆς στηριζομένη ἠθικότης, καὶ σχηματίζεται ὁ αὐτοτελής καὶ ἀνεξάρτητος χαρακτήρ τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρὸς καὶ πολίτου. »

19. Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς, Α'.) Ἐπειδὴ ἡ ἐπιστήμη, λέγει ὁ Κύριος Φρεαρίτης, ἔστι τι καθ' ἑαυτὸ ἀνεξάρτητον,

Ἐπειδὴ τὸ Πανεπιστήμιον καλλιεργεῖ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀναπτύσσει τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ,

Ἄρα οἱ κατὰ πρῶτον ἀρχόμενοι τῆς σπουδῆς τῶν ἐπιστημῶν φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου πρέπει νὰ σπουδάζωσιν ὅπως θέλουσι, καὶ νὰ πράττωσιν ὅ,τι βούλονται ἕκαστος, ὅπως ἀναπτύξωσι τὸν νοῦν αὐτῶν.

Καὶ πρῶτον δὲν βλέπομεν πὺς τὸ συμπέρασμα τοῦτο συνάγεται ἀναγκαίως ἐκ τῆς προτάσεως ἐκ τῆς προτάσεως, νομίζομεν, συνάγεται μόνον τὸ ἐλευ-

θέρως σκέπτεσθαι, ἐκφράζεσθαι καὶ συζητεῖν τὰ τῆς ἐπιστήμης, ὅπερ πᾶς τις δοξάζει σήμερον· περὶ δὲ τῶν κατὰ πρῶτον ἀκροαμένων τῆς ἐπιστήμης· ἂν ὁ φείλουσιν ἢ οὐ ν' ἀκολουθῶσι τάξιν τινὰ πρὸς εὐγερεστέραν καὶ ἐντελεστέραν κατάληψιν αὐτῆς, οὐδὲν συνάγεται.

Ἐὰν δὲ τὸ συμπέρασμα ὀρθὸν, τοῦτο, θεωρούμενον ὡς αὐτοτελὲς τις πρότασις μᾶλλον ἢ ὡς συμπέρασμα, καὶ μεθερμηνευόμενον, δηλοῖ ὅτι εἰσὶ περιτταὶ αἱ ἐξετάσεις, περιττὴ ἡ ὑποχρεωτικὴ τῶν μαθημάτων ἀκρόασις, καὶ τσαῦτα ἄλλα ἐντελῶς παραδεδεγμένα ἤδη παρ' ἡμῖν.

Β'.) Ὁ Κύριος Φρεαρίτης καθιστᾷ σαφεστέραν ταύτην αὐτοῦ τὴν ἰδέαν καὶ διὰ τῶν ἑξῆς·

« Ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τούτοις τοῖς Γερμανικοῖς, ἅτινα ὁ Κουζίνος θερμῶς τῇ Γαλλικῇ Κυβερνήσει συνίστην, ἀξίωμα ἔστιν ἐν γένει ἡ πλήρης τῶν φοιτητῶν ἀνεξαρτησία κατὰ τε τὰ μαθήματα, ὧν ἀκροῶνται, καὶ τὴν τακτικὴν καὶ ἄτακτον φοίτησιν ἐν αὐτοῖς » (Πανδ. σελ. 531).

Ἡ ἄτακτος φοίτησις ἔστι τι καινὸν, καθ' ἡμᾶς, καὶ κενὸν ἀξίωμα.

20. Γ'.) Δὲν πρέπει δὲ νὰ παρίδωμεν καὶ τὸ ἑξῆς, ὅτι δηλαδὴ διαφόρως ἐθεωρήθη τὸ ζήτημα· ὑπὸ τῶν μνησθέντων δύο Καθηγητῶν. Καὶ ὁ μὲν Κύριος Βραγκαθὴς ζητεῖ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ φοιτητοῦ, ἵνα μὴ στερηθῇ δικαιώματος, ὅπερ χαίρει δῆθεν ὡς ἄτομον ἀπεριόριστον· διότι τοῦτο, κατὰ τὸν ἀξιότιμον συνάδελφον ἡμῶν, εἶναι ζημία μεγάλη. Ἀρκούντως, φαίνεται, τόσοι ἄλλοι πολιτικοὶ νόμοι περιορίσαν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου.

Ὁ δὲ Κύριος Φρεαρίτης κηδεταὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ φοιτητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, διότι ἐπιστήμην καὶ περιορισμὸν τοῦ φοιτητοῦ, ἐν τῷ πῶς δεῖ ἀρχεσθαι τῆς σπουδῆς τῶν ἐπιστημῶν, νομίζει ἀντιφατικὰ πρὸς δὲ καὶ διότι πολίτης τὸν χαρακτήρα ἀνεξάρτητος δὲν δύναται νὰ μορφωθῇ ἢ ὅταν διατελέσῃ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος, ὡς ἂν μὴ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃσι πολῖται ἀνεξάρτητοι τὸν χαρακτήρα εἰ μὴ οἱ τὰς πανεπιστημιακὰς σπουδὰς ἀνεξαρτήτως διανύσαντες· ἐπόμενος ἡ ἑλλειψὶς ἀνεξαρτήτων πολιτῶν παρ' ἡμῖν τοῦτο ἔχει τὸ αἷτιον, ἢ καὶ τὸ ἰσχυρότερον.

21. Προστίθῃσι δὲ καὶ ὅτι οὐδ' ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ δύναται νὰ προαχθῇ ἐλευθέρως (Πανδ. σελ. 531) ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ λάβῃ τοὺς Λαπλακίους, τοὺς Κυβιέρους, τοὺς Λεκανδόλλας, τοὺς Ἀραγῶ, τοὺς Μελλόνεις, τοὺς Κοραεῖς, κτλ. ἀλλὰ μόνον τοὺς Σχελιγγίους, τοὺς Ἰμβόλδους, τοὺς Λιεβίγους κτλ. δύναται ν' ἀπολαύσῃ.

Ἀλλὰ δὲν ἔχει οὕτω φρονεῖν. Διὰ τοὺς τοιούτους ἀνδρας τοὺς ἀληθῶς προάγοντας τὴν ἐπιστήμην, ἡ νομοθεσία δὲν γίνεται ὀροθεσία, οἱ μεγάλοι νόες φύσει δὲν περιορίζονται, ὑπερπηδῶσι τὰ ἐμποδῶν, εἴ τι ἐμποδῶν ὑπάρχει ἐν ταῖς πανεπιστημιακαῖς διατάξεσιν, ὡς ὁ ὀρμητικὸς ποταμὸς ὑπερπηδᾷ πάντα φραγμόν. Οὗτοι ἔχουσιν ἄλλην ὁδὸν, ἰδίαν καὶ διάφορον ἕκαστος, ἐκπλήττουσι δὲ τὸν κόσμον

ἀποδεικνύοντες, ὅτι μία μὲν ἐστὶν ἡ φύσις, δὲν ἐπι-
δαφιλεύει δὲ τὰ δῶρα ἑαυτῆς ἐξίσου εἰς πάντας.

22. Παρατηρητέον δ' ἐν τούτοις καὶ ὅτι πάντα
ταῦτα συζητοῦντες, ἀποβλέπομεν μόνον εἰς τὸ γε-
νικὸν καὶ ἀπρηρημένον τοῦ ζητήματος· προσέχοντες
δὲ τὸν νοῦν εἰς τὰ παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν ἐν ἄλλοις κλί-
μασι δισκιδωμένοις, λεληθότως πως παρατρέχομεν
τὰ παρ' ἡμῶν πρὸ τσούτων ἑτῶν γινόμενα, καὶ οὐ-
δόλως λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν στοιχείον, κυριώτερον
παντὸς ἄλλου, τὴν πείραν δηλονότι, ἥτις ἐπιτάτ-
τει τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ὑποχρέωσιν. Αὕτη δὲ πρὸ
πάντων καὶ οἱ προεκτεθέντες λόγοι ἔπειταν ἡμᾶς
νὰ φρονῶμεν, ὅτι, « Οἱ εἰς τὸ πανεπιστημιον φοι-
τῶντες νὰ μὴ ἐγγράφονται τακτικοὶ φοιτηταὶ οὐ
δεμιᾶς τῶν ἄλλων σχολῶν πρὶν ἢ ἀκροασθῶσιν
ἐπὶ ἐν ἑτος ἢ τρεῖς ἐξαμηνίας τῶν γενικῶν μαθημά-
των τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὅσων ἔχουσι γρίαν,
καὶ ἐξετασθῶσι δημοσίᾳ ἐπὶ τούτων. » (σελ. 74).

Περαιόντες τὰς παρατηρήσεις ἡμῶν, ταύτας ὁμο-
λογοῦμεν, ὅτι ἐκτιμῶμεν πλεῖον παντὸς ἄλλου τὰς
γνώσεις τῶν δύο συναδέλφων ἡμῶν οὗς τιμῶμεν καὶ
ὑποληπτόμεθα.

Α. Σ. ΣΤΡΟΥΜΗΟΣ.

ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

—ο—

Τῷ Κυρίῳ Α. Μ. εἰς Κ. Οὔτε τόπον
οὔτε καιρὸν ἔχομεν νὰ δημοσιεύσωμεν τὴν χθὲς
ληφθεῖσαν ὑμετέραν ἐπιστολήν. Συνομολογοῦ-
μεν ὁμῶς ὅτι προτιμητέα ἡ σοβαρὰ συζήτησις,
καὶ ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς εὐτραπέλου αὐτῆς καλὸν
νὰ ἐξορίζηται τὸ δηκτικὸν καὶ τὸ δριμύ. Ἄλ-
λως τε ἡ ἑρὶς εὐκόλως μετπτρέπεται εἰς ἐριν-
νύα, καὶ τὰς αἵματωπούς ἐριννύς, ὡς ὠνόμα-
σεν αὐτάς ὁ Εὐριπίδης, ἀνέκαθεν ἀπεστράφη
ἡ πανίλαρος Πανδώρα.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας διακοινώσαμεν ἐκ-
τενέστερον τῷ καθηγητῇ Ὀρφανίδῃ πρὸ τῆς
δημοσιεύσεως τῆς πρὸς τὸν Κ. Ζαλακώσταν
ἐπιστολῆς· ἀλλ' ὁ Κ. Ὀρφανίδης ἀντεῖπεν ὅτι
τὸ εἰκαίωμα τῆς αὐστηρᾶς ἐπικρίσεως ἐχορῇ
γῆσεν αὐτῷ ὁ Κ. Ζαλακώστας διακωμωδῆσας
γεραροὺς καὶ ἐπιστήμονας διδασκάλους, (ὧν δύο
καὶ τακτικοὶ συντάκται τῆς Πανδώρας,) οἱ
οἱ Κύριοι Φ. Ἰωάννου, καὶ Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆς
καὶ Κ. Παπαρρηγόπουλος, διὰ τῆς θρασείας,
ὅπως ἀπεκάλεσεν αὐτήν, ἐπιγραφῆς ταύτης·
« Ἐν μάθημα εἰς τοὺς διδασκάλους
μου » καὶ ὅτι ἀμυνόμενος οὐχὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ
ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ὑβρισθέντων καθηγητῶν, συγ-
γνωστὸς εἰ ἀναγκάζεται ἀπὸ τῆς ἐμπύρου
παιητικῆς αὐτοῦ φαρέτρας νὰ ἀνασπᾷ καὶ εὐ-
κεντρά τινα βέλη.

Καὶ καθ' ἡμᾶς βεβαίως, ἀληθέστερος ὁ ἐκ-
τῶν πραγμάτων ἢ ὁ ἐκ τῶν λέξεων θρίαμβος.
καθόσον μάλιστα τὸν Κ. Ζαλακώσταν, δις στε-
φθέντα ὡς νικητὴν καὶ διὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ τιμώ-
μενον, οὐδόλως προσβάλλουσιν αὐταὶ καὶ τρα-
χύταται οὔσαι, ὅταν δὲν λαλῶσιν ἐκεῖνα κατ'
αὐτοῦ (*). Ἀλλὰ κρίνοντες περὶ τοῦ λόγου τῶν
συγγραφέων, μὴ λησμονῶμεν τὸ τοῦ Ἀλικαρ-
νατσεῶς « Ἐπειδὴ δὲ χρόνιος ἀσκησις, ἰσχὺν
πολλὴν λαβοῦσα, τύπους τινάς ἐν τῇ διανοίᾳ
παντὸς τοῦ μελετωμένου καὶ σφραγίδας ἐνε-
ποίησεν, ἐκ τοῦ ράστου τε καὶ ἀπὸ τῆς ἐξεως
αὐτὸ ἤδη ποιεῖ. » (Διον. Ἀλικ. Περὶ συνθ. ὀνο-
μάτων.) Τοῦτο τρεψάτω ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον
καὶ τὴν κρίσιν ὑμῶν.

Λέγετε πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Φιλόπατρις
σχολιάζων φιλοσχωμμόνως τὴν περὶ τηρήσεως
τῶν πατρίων φράσιν τῆς Πανδώρας
(φυλ. 140. σελ. 526). κακίζει ταύτην, ὡς πρεσβεύ-
ουσαν τὰ τῆς Univers. Καὶ δὲν ἔτυχε μὲν νὰ ἀ-
ναγνώσωμεν τὸ φύλλον ἐκεῖνο τοῦ Φιλοπά-
τριδος. Ἀναδραμόντες ὁμῶς εἰς τὸ κατα-
κριθὲν χωρίον, ἠπορήσαμεν πόθεν ἐπορίσθη ἡ
ἀθηναία ἐφημερίς τὸ συμπέρασμα. Καὶ ἴσως
μὲν διετυπώσαμεν σκαιῶς τὴν ἡμετέραν ἔννοιαν·
ἀλλ' ὡς καὶ ὑμεῖς ὁρθῶς γράφετε, λόγος πρό-
κειται, οὐχὶ περὶ ἐθίμων προταίρων καὶ με-
ταβλητῶν, ἀλλὰ περὶ τῆς κολοβώσεως μυ-
στηρίου δογματισθέντος ἐσσεὶ καὶ ἀμετα-
βλήτου. Καὶ τὰ μυστήρια ἃ παρελάβομεν ὑπὸ
τῶν πατέρων ἡμῶν ἐννοοῦντες, ἐχρησάμεθα
τῇ λέξει πατρία. Ἀπὸ τούτων ἄρα τῶν πα-
τρίων οὐδὲ κεραίας ἀφίρεσιν ἡ μεταρρύθμισιν
πρέπει νὰ συγχωρήσωμεν. Τὸν χορὸν καθιέρω-
σεν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία οὐ μόνον ἐν τῇ τε-
λετῇ τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ
τῆς ἱερωσύνης, καὶ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἐν
ἄλλαις. Ἐχομεν λοιπὸν τὴν ἐξουσίαν ν' ἀποκόψω-
μεν αὐτὸν, ἵνα μὴ γελᾶσιν οἱ ἀλλόφυλοι; καὶ
ἂν ἀποκόψωμεν τὸ μέρος, ὑπάρχει πλεον τὸ ὅλον
καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς κανόνας, οὐχὶ τῆς ἐκκλη-
σιαστικῆς καὶ ὑπερφουοῦς, ἀλλὰ τῆς θύραθεν φι-
λοσοφίας; Βεβαίως οὐχί· καὶ πιστεύομεν ὅτι ὁ
ἀληθὴς φίλος τῆς πατρίδος Φιλόπατρις, πα-
ρηρμήνευσεν τὴν διάνοιαν ἡμῶν, ἐκλαβὼν τὰ ἐ-
θιμα ἐκεῖνα ὧν βεβαίως ἀναγκαστὴ ἡ διόρθωσις.

—ο—

(*) Ἐν τῷ Ἰταλικῷ περιοδικῷ συγγράμματι Rivista
Enciclopedia Italiana, τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1855 ἔτους,
ὑπάρχει ἄρθρον διαλεγμῶνον πολλοὺς ἱσπανοὺς ὑπὲρ τῶν ποι-
ητῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως ὑπὲρ τοῦ Κ. Ζαλακώστα. Ἐν
αὐτῷ δημοσιεύεται καὶ μεταφράσις τῶν Ἀρμ. α. τ. ω. λ. ω. ν.
καὶ Κ. λ. ε. π. τ. ω. ν.